

[DOI:10.52754/16947673_2022_33_1](https://doi.org/10.52754/16947673_2022_33_1)

Кыргызстандагы диний топтор жана жамааттар

Бакыт Мурзараимов*

Абстракт

IX-X кылымдардан баштап ислам динин кабыл ала баштаган кыргыздар совет дооруна чейин өздөрүнүн диний ишенимдерин, каада-салттарын сактап келишкен. Бирок совет бийлиги учурунда диний мааниде олуттуу көйгөйлөргө жана чектөөлөргө дуушар болушкан. 1991-жылы Кыргызстандын эгемендүүлүккө ээ болушу менен коомдук турмуштун көптөгөн тармактарында өзгөрүүлөр жана өнүгүүлөр боло баштады. Айрыкча мамлекеттин дин жана ишеним эркиндигин таануусу, диний жашоодо маанилүү өзгөрүүлөрдү алып келди. Бул учурда диний сезимдердин жанданышы жана адамдардын ортосунда Исламга карай бурулуштар боло баштады. Ошол учурларда өлкөбүздө бир нече диний багыттагы топтордун да таасири күч алды. Бул топтор убакыттын өтүшү менен өлкөдө уюшулуп, элдин диний түшүнүгүнө жана жашоосуна таасирдүү болууга аракет кылышты. Мамлекет алардын айрымдарын

---

* Доцент, Манас университети теология факультети,
bakit.murzaraimov@manas.edu.kg

мыйзамдуу, айрымдарын мыйзамсыз деп аныктады. Бул макалада кыргыздардын кээ бир эски ишенимдери болгон бакшылык, тенирчилик, эгемендүүлүк алгандан кийин өлкөдө активдүү болгон таблиг жамааты, салафилик жана исмаилик сыяктуу топтор жана кээ бир христиан багытындагы топтор, ошондой эле, батыштан келген миссионердик топтор кыскача каралган.

Ачкыч сөздөр: Диний топ, диний жамаат, миссионердик кыймыл, Таблиг жамааты, Кыргызстан, дин эркиндиги.

Religious Groups and Congregations in Kyrgyzstan

Abstract

The Kyrgyz people who became Muslim in the 9th and 10th century protected their religious faiths and traditions until the Soviet regime; but, they were exposed to serious problems in terms of religious faith and practices during the Soviet regime.

However, with the gaining of their independency, they had some important gains in religious field as well as other areas and serious developments were lived in religious practices. Recognizing of the state the freedom of religion and conscience for people has revived the faith of people and begun to return rapidly to Islam. While they were under the attack of atheism in a short time ago, on the one

hand, they tried to learn Islam, on the other hand, they tried to protect some superstitions in the name of Islam that prevailed among people before accepting Islam.

Key Words: Religious Groups, Religious Congregations, Missionary Activities, Tebliğ Cemaati, Freedom of Religion and Conscience, Kyrgyzstan

Киришүү

Кыргызстан чыгышта Кытай жана Тажикстан, түндүгүндө Казакстан жана батышта Өзбекстан менен чектешкен мамлекет. Анын аянты 199 000 км². 1000 жылдан ашык тарыхы бар түрк мамлекети. Кыргыздар IX-X. кылымдардан тарта ислам динине кире баштаган.

Кээ бир тарыхчылар кыргыздардын көчмөн жашоосунан бери ислам динин «орто» деп сыпаттап, кыргыздардын ислам динин кабыл алышын кийинки мезгилге байланыштырышат. Айрыкча совет доорундагы тарыхчылар кыргыздардын ислам динин кабыл алышы XVI. кылымдарга таандык деп кабыл алышат.¹ Кандай болгон күндө да кыргыздар өздөрүн мусулманбыз деп аныктап, советтик доорго чейин мусулмандык касиети менен белгилүү болгон. 1917-жылы

---

¹ Абрамзон Саул Мафейевич, *Кыргыз жана кыргыз тарыхы боюнча тандалма эмгектер*, Бишкек: 1999, 96.

Орусиядагы революциядан кийин орустардын карамагына өтүп, орустар жүргүзгөн коммунисттик саясатка дуушар болгон.

Кыргыз элинин ислам динин кабыл алганга чейин башка түрк уруулары сыяктуу эле салттуу түрк ишенимдеринде болгондугу белгилүү. Кыргыздар башка түрк уруулары менен бирге исламды массалык түрдө кабыл алышкан. Анткени алардын «Көк Теңирге» негизделген ишеним принциптери, ислам дининин негизги эрежелерине карама-каршы келген эмес. Исламды кабыл алгандан кийин алар, ушул багытта илгерилешкен. Кыргыздардан Юсуф Хас Хасип, Имам Серахси, Осман ал-Оши сыяктуу дүйнөгө таанымал аалымдар чыккан.

Кыргыздар 19-кылымдын аягында орустардын карамагына өтүп, бир кылымдан ашык убакытка созулган бул мезгилде катуу атеисттик эзүүгө дуушар болушкан. Бул атеисттик идеологиянын терс таасирине карабастан, өздөрүнүн диний ишенимдерин жана баалуулуктарын сактап кала алышкан. Бирок алар өздөрүнүн диний баалуулуктарын өнүктүрүү жана бекемдөө мүмкүнчүлүгүнөн ажырап калышкан. Коммунисттик режимдин таасири астында диний мекемелерден ажырап калган эл жаңы диний агымдарды системалуу түрдө үйрөнүп, үйрөтүүнүн ордуна, учурдагы кырдаалды сактап калууга жана

айрым диний ырым-жырымдарды саясий системанын көңүлүн бурбай тургандай кылып ишке ашырууга аракет кылышкан. Ошентип, кыргыздар ошол кездеги өздөрү баш ийип турган мамлекеттин режимине, билим берүү системасына шайкеш келген образды көрсөтүүгө аракет кылышканы менен мусулманчылыктан, өзүнүн диний маданиятынан жана каада-салтынан ажыраган эмес. Алар, ар кандай каада-салттардын жана үрп-адаттардын астында өзүнүн диний ишенимдерин сактап калууга аракет кылган.

Советтер Союзу ыдырап, Түрк Республикалары эгемендүүлүккө ээ болгондон кийин Кыргызстандын тарыхын, каада-салтын, маданий түзүлүшүн эске алуу менен дин коомго зарыл деп кабыл алынган. Динге ишенүү эркиндигин камсыз кылуу, динди расмий жана жеке чөйрөдө институтташтыруу жана дин менен мамлекеттик мамилелерди кайра аныктоо аракеттери көрүлдү.² Бул демилгелердин натыйжасында 1991-жылы кабыл алынган Конституцияга төмөндөгүдөй жоболор киргизилди: *«Кыргыз Республикасында ар бир адам динге ишенүүгө, диний үрп-адаттарды жана каада-салттарды карманууга, жалпыга*

---

² Сейфеттин Эршахин, *Кыргыз жана Ислам*, Анкара: Sek Publications, 1999, 159

маалымдоо каражаттары аркылуу өз оюн эркин билдирүүгө укуктуу.”³

1991-жылы жана андан кийинки жылдарда кабыл алынган ченемдик-укуктук актылар менен⁴ дин жана абийир эркиндигинин алкагында олуттуу ийгиликтерге жетишилип, адамдар өздөрүнүн диний ишенимдерин кайра жандандырып, өнүктүрө баштады. Бирок диний эркиндик чөйрөсүн кыянаттык менен пайдаланууга аракет кылгандар да болду. Бир тараптан батыштык миссионерлер элдин диний сезимдерин жана ишенимдерин кыянаттык менен пайдаланып, христиан динине киргизүүгө аракет кылышса, экинчи жагынан кээ бир ислам өлкөлөрү өздөрүнүн диний түшүнүгүн жана мазхабтарын жайылтууга аракет кылышкан. Учурда Кыргызстанда жашаган алты миллиондон ашык калктын 90%га жакыны мусулмандар, 6%ы православдар, 4%ы башка диндер жана динсиздер түзөт.

---

³ 1993-жылы кабыл алынган, КК. Конституция, 16-берене, 2-берене.

⁴ Кыргызстандагы диний эркиндиктер тууралуу көбүрөөк маалымат алуу үчүн караңыз. Кадир Маликов жана Е.Е.Усубалиев, *Мусулманская община Кыргызстана и политический процесс в стране: подходик горманизации отношений между государством и религией*, Бишкек: 2009; Мария Зозула, “Созданна рабочая группа по реформа госполитики в религиозной сфере”, Вечерний Бишкек, 3-февраль 2014-жыл, <http://www.vb.kg/doc/260645>. Колдонулган күнү: 25-январь, 2019-жыл. Чынар Орозалиева, *Кыргызстан менен Түркия Республикасынын Конституцияларында адам укуктарынын салыштырмалуу корголушу* (кандидаттык диссертация, Гази университети, 2010-ж.), 31.

Кыргызстан эгемендүүлүк алгандан бери өлкөдөгү дин менен мамлекеттин өз ара мамилелери, диний билим берүү жана диний топтор жана жамааттар боюнча түрдүү академиялык изилдөөлөр жүргүзүлүп келет. Макаланын негизги көйгөйү боюнча түз же кыйыр изилдөөлөр бар. Изилдөөнүн предметине түздөн-түз байланыштуу кээ бир изилдөөлөр төмөнкүдөй.

Бул темадагы биринчи изилдөө – бул, Бакыт Мурзараимовдун “Кыргызстандагы миссионердик ишмердүүлүк” аттуу макаласы. Жогоруда айтылган макалада эгемендүүлүктү алгандан кийин Батыштан келип, Кыргызстанда тездик менен жайыла баштаган христиан тектүү миссионердик топтордун ишмердүүлүгү талкууланат. Иликтөөдө алгач Кыргызстандын эгемендүүлүк алгандан кийинки диний-коомдук түзүлүшү жалпысынан тааныштырылып, андан соң ар бир миссионердик топтун кыскача тарыхын берүү менен өлкөдөгү идеологиясы жана ишмердүүлүгү каралган.⁵

Салих Пайдын “Миссионерлердин кучагындагы өлкө: Кыргызстан” деген макаласы. Бул макалада миссионердик ишмердүүлүккө шарт түзгөн факторлор Кыргызстандын

---

⁵ Бакыт Мурзараимов, “Кыргызстандагы миссионердик ишмердүүлүк” *Academic Perspective International Refereed Journal of Social Sciences*, С, 10, 2006, 2.

мисалында түшүндүрүлүүгө аракет кылынган. Иликтөөдө жалпысынан Кыргызстандын диний, социалдык жана экономикалык абалы талкуулангандан кийин өлкөдөгү миссионердик топтор жана алардын ишмердүүлүгү баса белгиленген.⁶

Белгилүү болгондой, “Таблиг жамааты” өлкөдөгү эң таасирдүү ислам топторунун бири болуп саналат. Жакында бул жамаат боюнча илимий изилдөөлөр жүргүзүлүп, алардын бири, Жемаледдин Хакназаров тарабынан даярдалган “Кыргызстандагы Таблиг Жамаатынын ишмердүүлүгү” аттуу магистрдик диссертация. Диссертациянын биринчи бөлүгүндө Таблиг Жамаатынын пайда болуу себептери жана кыскача тарыхы келтирилген. Экинчи бөлүмдө “Таблиги жамаатынын” Кыргызстандагы ишмердүүлүгүнүн учурдагы абалы каралып чыккан.⁷

Таблиг жамааты боюнча дагы бир изилдөө Мехмет Челенк жана Улукбек Каландаров тарабынан жүргүзүлгөн. Жогоруда айтылган макалада жалпысынан “Таблиги жамаат”

---

⁶ Салих Пай, “Миссионерлердин колундагы өлкө: Кыргызстан”, Улудаг университетинин теология факультетинин журналы, С, 17, 2-сан, 2008, 253-283.

⁷ Жамаледдин Хакназаров, “Таблиг Жематинин Кыргызстандагы ишмердүүлүгү”, (Магистрдик диссертация, КТМУ Коомдук илимдер институту, 2019).

пайда болгондон кийин анын Кыргызстандагы ишмердүүлүгүнө басым жасалган. Изилдөөдө жамааттын ишмердүүлүгү сүрөттөр менен колдоого алынып, даватчылардын колдонгон принциптери, окуган китептери тууралуу маалымат берилген.⁸

Диний жашоо жана диний топтор боюнча изилдөөлөрдүн бири Ихсан Чапжыоглунун «Кыргызстандагы диний жашоо: социалдык-маданий жана теологиялык көз караш» аттуу эмгеги. Бул эмгекте кыргыздардын диний турмушун тарыхый процесс түрүндө айрым мисалдар келтирип текшерүүгө аракет кылган.⁹

Кыргызстандагы диний топтор жана жамааттар боюнча изилдөөлөрдүн дагы бири Суат Жебечи тарабынан жүргүзүлгөн “Кыргызстандагы диний кырдаал жана диний билим берүү – кырдаалды талдоо жана сунуштар” аттуу долбоор болуп эсептелет. Изилдөө негизинде өлкөдө иш алып барган диний топтор камтылгандан кийин Муфтиятка диний билим берүүнү

---

⁸ Мехмет Челенк жана Улукбек КАЛАНДАРОВ, “Таблиги Жамаат жана анын Кыргызстандагы ишмердүүлүгү”, *TESAM Түрк журналы*, 6 (1), 2019, 249 – 281.

⁹ Ихсан Чапжыоглу, “Кыргызстандагы диний жашоо: социалдык-маданий жана теологиялык көз караш”, Эл аралык Али б. Осман аль-Уши симпозиумунун материалдары, (Ош, 10-11-май, 2018-ж.)

жана окутууну эффективдүү жүргүзүү боюнча бир катар сунуштар айтылган.¹⁰

Бул макалада Кыргызстанда эгемендүүлүктөн азыркыга чейин ишмердүүлүгүн улантып келе жаткан диний жамааттар жана топтор талкууланат. Макала негизинен төрт бөлүктөн турат. Биринчи бөлүмдө бакшылык/төлгөчүлүк жана Теңирчилик жөнүндө кыскача маалымат берилет. Экинчи бөлүмдө эгемендүүлүктөн кийин пайда болуп, тездик менен жайылууга аракет кылган таблиг жамааты, салафилик жана исмаилик сыяктуу топтор талкууланат. Үчүнчү бөлүмдө батыштан келген христиандык миссионердик топтор, төртүнчү бөлүгүндө болсо башка диний топтор каралат.

Салттык диний ишенимдер

Кыргыздардын диний турмушунда ислам дининин орду жана мааниси абдан чоң. Кыргыздар көчмөн турмушта жашаса да, алардын күнүмдүк адаттары, түшүнүгү, жеке жүрүм-турумдары ислам дини белгилеген эрежелердин алкагында ишке ашкан. Буга карабастан, исламга чейинки кээ бир ишенимдердин эл арасында бүгүнкү күнгө чейин уланып келе

---

¹⁰ Суат Жебечи, “Кыргызстандагы диний кырдаал жана диний билим берүү – кырдаалды талдоо жана сунуштар”, изилдөө долбоорунун баяндамасы, (Кыргыз-Түрк “Манас” университети), 2018.

жатканы байкалууда. Булардын кээ бирлери Ислам менен жуурулушуп, Исламдын бир бөлүгү катары кабыл алынса, кээ бирлери мурдагыдай эле калган. Бул бөлүмдө бир гана мурдагыдай жашоосун сактап калууга аракет кылган жана Исламга каршы келген бакшылык жана Теңирчилик ишенимдери сыяктуу түшүнүктөр жөнүндө сөз болот.

Бакшылык

Бакшылык кылуу дээрлик ар бир коомдо кездешүүчү көрүнүш. Ал көбүнчө диний аргументтерди колдонот. Бакшылык менен алектенгендер төлгөчү деп да аталат. Кыргызстанда “көзү ачыктарды”¹¹ диний топ же жамаат деп айтууга болбойт. Аларды социологиялык жактан өзгөчө, эгемендүүлүктүн алгачкы жылдарында жана азыркы учурда элдин диний сезимдерин пайдалануу менен иш алып барган топ катары кароого болот. Кыргызстанда бакшылык кылуу менен төлгө салуунун ар кандай түрлөрү, мисалы, «төлгөчүлүк», «көзү ачыктык» сыяктуу келечекти алдын ала айткан¹², көбүнчө 1992-жылга чейин пайда болгондугу байкалат. Советтер Союзунун атеисттик режиминен кутулган элде руханий боштук пайда болду. Элде бул боштукту толтуруу үчүн

---

¹¹ Абдылдаев Марат, *Дин таануу боюнча окуу куралы*, Бишкек 2004, 136.

¹² Сарманбетов Айдарбек, *Таасыри күчтүү табып*, Бишкек 2009, 4.

тигил же бул нерсеге ишенүү сезими пайда болду. Ал кезде кээ бирөөлөр атеизмдин таасири астында турса, кээ бирлери жакшы нерселерге үмүт артып, төлгөчүлөргө бара башташкан. Көзү ачыктар болсо элди ар кандай ырым-жырымдарга ишендирип, эл алдында кадыр-баркка да, акчага да ээ болушкан. Ошол кезде Кыргызстандын ар бир айылынан төлгөчүлөрдү же «көзү ачыктарды» кезиктирүүгө болот эле.

Белгилүү болгондой, бакшылык кылууда көзү ачыктык кылуу же келечеке байланыштуу нерселерди айтуу маанилүү. Кыргызча «Бакшы» же «Бүбү бакшы» дегенде төлгөчү деп да түшүнүлөт. Бакшы – көзү ачыктарга, Бүбү бакшы – төлгөчү аялга делет. Көзү ачык дегенде, келечекти алдын ала айткан, адамдардын келечегин айткан, жоголгон нерселердин ордун билип, түйүнчөктү чечип же байлап, жамандыкты кетирүүчү адамдар түшүнүлөт. Элдин көбү ушул көзү ачыктарга барышат. Көзү ачыктар, аз да болсо бүгүн эл арасында кездешет. Мындан тышкары эл арасында белгилүү болгон «табыптар» бар. Медицина араб тилинде табып деген мааниде колдонулат. Элдик дарыгерлер деп аталган табыптар бейтаптарды «эскиче» деп аталган ыкмалар менен айыктырууга аракет кылышат. Көптөгөн адамдар табыптардан же ооруканалардан эч кандай

айыкпагандыгын айынан бакшыларга да көрүшкөн. Бакшылар же көзү ачыктар болсо аларга биз сыяктуу көзүңү ачтырышын керек экен ошондо айыгышың мүмкүн деген тыянактарды айтышкан. Ошондуктан, көпчүлүк көзү ачыктар; «Мурда катуу ооруп калдым, баланча төлгөчүгө баргам, мага сен да төлгөчү бол, анан айыгып кетесиң деди. Мен төлгөчү болууга макул болуп айыгып кеттим. – деп айтканын угууга болот.

1992-1996-жылдар аралыгында кыргыз элинде бакшыларга жана төлгөчүлөргө суроо-талап бир топ күчөгөн. 1996-жылдан кийин эл акырындап ислам динине келе баштаганда, элдин төлгөчүлөргө болгон көз карашы өзгөрүп, аларга болгон ишеними бир топ алсыраган. Азыркы учурда алар эл арасында мурдагыдай таасирдүү эмес.

Теңирчилик

Кыргыздардын жана башка түрк тектүү элдердин эски диний ишенимдерин ичинде Көк Теңирге болгон ишеним алдыңкы орунда турган. Ушундан улам кээ бир инсандар бул ишенимди “Теңирчилик” деп атап алышкан, ага ишенгендер “Теңирчилер” деп аталат. Кыргызстанда кыргыздын эски дини Теңирчилик экенин айтып, бул динди карманабыз дегендер бар. Кыргыздын улуттук дини теңирчилик экенин жүйө

келтирип, кыргыздар ислам динин кабыл алуу менен арабдарга багынып берди деген теңирчилер эски динге кайтуу керектигин айтышууда. Бул кайталангыс дин экенин кабыл алуу үчүн «Теңирчи», «Теңирчилик» сыяктуу жаңы концепцияларды, сыйынуу формаларын иштеп чыгып, «Манас» эпосун теңирчилик окуусунун негизи катары көрсөтүлүүдө. “Умай эне”, “Камбар ата”, “Жер”, “Суу”, “Асман” өңдүү культтук ишенимдери менен кыргыздарга гана таандык эмес үрп-адаттарды, каада-салттарды кабыл алып, “Теңирчиликтин” элементтери катары таанытышууда.

Кыргызстандын Түндүк аймагында кармап калууга аракет кылган Теңирчилердин саны 1000дин тегерегинде экени айтылууда. Теңирчиликке каршы чыккандар, ислам дини Аллага ишенүүдөн башка нерсе экенин айтышып, өзүнчө дин орнотуу менен теңирчилер кыргыздарды бөлүп-жарууга, бири-бирине карама-каршы коюуга алып келет деген пикирде.

Теңирчилер Кыргызстанда расмий иш алып баруу үчүн Кыргызстандын Дин комиссиясына кайрылышкан. Дин комиссиясынын адистери ар кандай диний эксперттер менен биргеликте алардын арыздарын карап чыгып, Теңирчилик дин эмес, ошондуктан алардын ишмердүүлүгүн расмий каттоого

болбойт деген чечимге келген. Ошондон кийин теңирчилер мамлекеттин институту болгон Дин комиссиясын сотко беришкен, бирок сот аларга каршы чечим чыгарган.¹³

Мына ушулардын барына карабастан, мезгил-мезгили менен теңирчилер ар кандай радио - телеберүүлөрдө кээде түз же кыйыр түрдө үгүт иштерин улантышууда.

Ислам топтору жана жамааттар

Кыргызстанда таанылган дин жана ишеним эркиндиги эгемендик доорунда көптөгөн диний топтордун оңой жайылып кетишине себеп болду. Кыргыз элинин динге болгон кызыгуусу, өздөрүнүн диний өзгөчөлүгүнө кайтуу тенденциясы мындай жамааттардын ишин жеңилдеткен. Айрыкча таблиг жамааты, салафизм сыяктуу жамааттар, диний маанидеги билимдин аздыгынан пайдаланып, элге оңой эле кирип кеткен. Төмөндө Таблиг Жамааты, Салафилик жана Исмаилилик жөнүндө иликтенмекчи.

Таблиг жамааты/Даватчылар

1996-жылдан баштап Кыргызстанда “Таблиг жамааты, Таблиги Тахрик, Тарик-и Ыйман, Диний Даават” деп аталган

---

¹³ <http://www.sayasat.kg/kg/mmkda-emne-skipper/24923-te%E0%B9%87r%C4%8Dilikti-ding-kattoogo-%C3%A8mnege-bolbojt-cathars.html> Кирилген күнү: 25-январь 2019.

Таблиг Жамаатынын ишмердүүлүгү тездик менен өсө баштады. Жамаатты Мевлана Мухаммад Ильяс болжол менен 1926-жылы Делинин түштүк-батышында жайгашкан Меватта негиздеген. Жамааттын негизги идеясы “кан төкпөстөн жихад, эшиктен үй кыдырып Исламга чакыруу” ураанына негизделген. Кыргызда эл арасында "даават" же "даватчы" деген ат менен белгилүү. Жамаат мүчөлөрү Исламды үймө-үй кыдырып жеткирүү аракетинде.

«Таблиг жамаатынын» мүчөлөрү өзүнүн иштери тууралуу төмөнкүдөй маалыматтарды беришетет. *«Дават – бул, Ислам үчүн мал-жанын курман кылуу. Динибизди билбеген учурда Индиядан, Пакистандан дават кылгандар келип жатты. Алар бизге ислам дини жөнүндө көп нерселерди үйрөтүштү. Муну ата-энелерибиз өздөрү билбегендиктен бизге үйрөтө алган эмес. Даватчылардын таасири менен Кыргызстанда ичимдик ичип, кумар ойногондор азайды. Андай болсо, биз биринчи Исламды үйрөнүү үчүн чыгабыз. Топто билгендер да, билбегендер да бар. Билбегендер билгендерден сурап үйрөнүшөт»*

Даватчылардын өзүнүн ички системаларына байланыштуу кээ бир шарттар бар. Алар бул шарттарды так сактоого жооптуу. Бул шарттар төмөнкүчө: *Төрт нерсени көбөйтүү*; Таблиг, үйрөнүү жана үйрөтүү, зикир жана кызмат кылуу. *Төрт нерсени азайтуу*;

уйку, дүнүйө сөздөрү, тамак-аш жана мечиттен чыкпоо. *Төрт нерсеге кийлигишпөө*; саясатка, мазхабтарга, мечиттин ички иштерине жана үммөтүмдүн кемчиликтерине. *Төрт нерседен сактануу*; бирөөдөн бир нерсе каалоо, ысырап кылуу, бирөөнүн буюмун уруксатсыз алуу жана адамдардан бир нерсе күтүү. *Төрт нерсени сүйүү менен кылуу*; Амирсапка баш ийүү, биринчи такбирге жетишүү, коомдук иштерди жана тахажжуд намазын окуу.¹⁴

Даватчылар көбүнчө жума намаздан кийин даватка чыгышат. Бир күн мурун жыйын болуп, даватка чыга тургандар аныкталат. Даватка чыгуудан мурда жаңы катышуучуларга даваттын талаптары түшүндүрүлөт. Ошол эле маалда даватка чыга тургандарга үйүндө канча тамак-аш, акча таштап кеткени, жумуштагы милдеттерин аткардыбы же аткарбадыбы деген суроолор суралат. Кемчиликтер болсо, даярдыктар аяктаганга чейин кайра жиберилет. Жума намазынан кийин жооптуу адам даватка чыга тургандарды тажрыйбасына жана каржылык мүмкүнчүлүгүнө жараша топторго бөлүп, бара турган жерин аныктайт.¹⁵

---

¹⁴ Өмүрзак Мамаюсупов, *Вопросы религий на переходном периоде*, Бишкек: 2003, 181.

¹⁵ Мехмет Али Бүйүккара, *Заманбап Ислам кыймылдары* (Стамбул: Classic Publications, 2015), 100-103.

Ал эми Кыргызстанда кеңири тараган “Таблиги жамааттын” мүчөлөрүнө карата коомчулуктун көз карашына келсек, даватчылардын сырткы келбетине, өзгөчө кийингенине, динге чакыруусуна карата оң да, терс да пикирлер бар. Кээ бир чөйрөлөр; Эч кимге жамандык кылбаганын, Аллага берилгендигин жана Исламды түшүндүрүп жатканын, коомдун динге келишине оң таасирин тийгизип, адамдарды ичкиликтен, кумардан, жаман адаттардан алыс кармоодо таасирдүү экенин кабыл алышат. Ушул жана ушуга окшош пикирлерди колдогондордун арасында Кыргызстандын мурунку баш муфтийи Максат ажы да бар.¹⁶

Терс пикирде болгондор даватчылар үй-бүлөсүнө жоопкерчиликсиз мамиле кылып жатканын айтышат. Эрежеге ылайык, даватчы даватка чыкканга чейин кырк күн же төрт ай ичинде үй-бүлөсүнүн материалдык муктаждыгын канааттандырышы керек. Чындыгында үй-бүлөнүн алдындагы материалдык жана башка милдеттерин аткарабагандар да бар. Даватчылар даватка чыкканда колдо болгон каржылык мүмкүнчүлүктөрүн колдонушат. Мындан тышкары

---

¹⁶

<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/kirgizistan/2013/09/12/7208/Kirgizistanda-daavaticilar-teblig-cemaati-mensuplari-hareketi> . Колдонулган: 25-январь, 2019-жыл.

даватчылардын пакистандыктардын улуттук кийимин кийиши жана мындай кийимдердин чыныгы мусулмандарга таандык экендигин айтуулары, коомдо ар кандай реакцияларды жаратууда. Даватчылар өздөрүнө окшош кийинбегендерди чыныгы мусулман деп эсептешпейт. Маселен, Бишкекте көрүнүктүү даватчылардын бири,¹⁷ бир жыйында костюм-шым, галстук тагынгандар мусулман эмес экенин, чыныгы мусулмандар өзүнө окшоп сакал коюп, чапан кийүүсү керектигин айткан.

Ошол эле учурда даватчылар аң-сезимдүү жашоого негизделген терең диний түшүнүккө эмес, үстүртөн жана жалаң сырткы көрүнүшкө негизделген диний жашоого чакырышат. Алар чапан кийип, сакал коюу, пакистандык же арабдардын улуттук кийимдерине окшош кийимдерди кийүү, аялдарына жана кыздарына чатыр жабуу менен чыныгы исламды жашап жатабыз деп ойлошот. Алар кыргыз элин «эң туура исламий жашоо» ушул деп, исламды ушундай жашоого чакырышат.¹⁸

---

¹⁷ Мурда казылык кызматын аткарган дин өкүлү.

¹⁸ Хидает Айдар, *Кыргызстандагы диндарлык этабы*, Бишкек: Из Басма, 2009, 17.

Дават ар бир адам үчүн үйрөнүү мекемеси болуп саналат. Бул учурда адам напсисин жеңүүнү жана сабырдуулукту үйрөнөт. Амирсап топтун ичинен тандалат. Хадисте: «Эгер араңарда башчы болбосо, ал жерде шайтан өкүмдар болот».¹⁹ ал буйрук берет. Демек, учурда бир топтун ичинде амирсап тандалат. Амирсап топтун ичиндеги иштерди бөлүштүрөт жана топтун мүчөлөрү тартипке байланыштуу ар бир иште андан уруксат алышат. Амирсап – символикалык наам. Ар бир иште даватчылар амирсап менен кеңешет. Муну алар «*машвара*» деп аташат.²⁰

Таблиг жамааты кээде коомчулуктун сынына кабылганы менен, алар өз ишмердүүлүгүн кызуу улантууда. Аларга кошулган кээ бир адамдардын диний маселелерде чектен чыгып кеткени, кээ бир мусулмандар тарабынан жакшы кабыл алынбаса да, Батыштан келген миссионердик топтор үчүн бир топ тоскоол экендиги чындык.

---

¹⁹ Абу Давуд, Жихад, 80.

²⁰

<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/kirgizistan/2013/09/12/7208/Kirgizistanda-daavaticilar-teblig-cemaati-mensuplari-hareketi> . Колдонулган күн: 25-январь, 2019-жыл.

Салафилик

Кыргызстанда акырындык менен тамыр салып жаткан топтордун бири – салафилик. Борбор Азияда салафиттик агымдардын пайда болушу 1950-жылдары Өзбекстандагы жашыруун медреселерге туура келет. Бул мезгилде Жакынкы Чыгышта билим алган адамдар Өзбекстандагы көмүскө медреселерде диний билим берип, салафиттик көз караштардын Борбор Азияга жайылышына шарт түзгөн. Салафилик багытындагы пикирлер Совет бийлигинин тушунда кеңири жайылды деп айтууга да болбойт бирок, дин аалымдарынын арасында жайыла баштаган десек болот. Советтер Союзунун Ооганстанга аскерлерин жөнөтүшү жана Ооганстандагы согуштун күчөшү Орто Азия аскерлеринин Жакынкы Чыгыштан, Пакистандан жана Индиядан келип чыккан салафиттик багыттагы пикирлер менен таанышуусун арттырды.²¹

Кыргызстанда салафилик агымы 2000-жылдардан кийин күч ала баштаган. Кыргызстанда салафилик идеясынын жайылышынын себептеринин арасында араб өлкөлөрүндө

---

²¹ http://turkkyrgyz.com/haber_detay.asp?haberID=937 . Колдонулган күн: 25-январь, 2019-жыл.

билим алып жаткан кыргызстандык студенттер жана алардын колдоосу менен жүргүзүлүп жаткан иш-чаралар болгон.

Кыргызстанда диний билим абдан карама-каршылыктуу мезгилди баштан кечирип жаткан кезде, динди карманууга ыктаган адамдардын салафилик идеясына тартылып, аны чыныгы ислам катары кабыл алуусу, кээде мусулмандардын ортосунда салафилик менен ханафий-матуридий агымы боюнча талаш-тартыштарды жаратууда. Салафиликти кармангандар исламды бир формага же калыпка айландырышты. Маалым болгондой, алар “Таблиг жамаатындагыдай” сакал коюуну жана чапан кийүүнү же кыска шым кийүүнү исламдын эң маанилүү шарттарынын бири катары кабыл алышат. Салафилер динди түшүнүүдө акылга көп маани бербегендиктен, алардын диний көз караштары тар бойдон калууда жана өздөрүнө окшоп жүрбөгөндөрдү куфр же каапыр деп айыпташат.²²

Салафиликтин эң маанилүү негиздеринин бири – бул, динди түшүнүүдө акылды четке кагуу болуп эсептелет. Мындай түшүнүк кыргыз коомчулугунда кеңири тараган.

---

²² Абдылдаев Марат, *Деструктивные и новые религиозные течения и организации, действующие и новые религиозные и организации*, Бишкек. 2013,3; Орозбек Молдалиев, “Дин Чөйрөсүндөгү Мамлекеттик Саясат жана Кыргызстандагы негизи Диний агымдар”, Бишкек, 2015, 34.

Коңшулаш Тажикстанджа салафилик идеялары исламды түшүнүүдө жана жашоодо экстремизмге алып келет деген жүйө менен ДАИШ сыяктуу террордук уюмдардын пайда болушун шарттай деп, Тажикстандын Аалымдар кеңеши тарабынан Салафиликке расмий түрдө тыюу салынып, фатва чыгарылган.²³ Бизде болсо алар ишмердүүлүгүн улантышууда.

Исмаилилик агымы жана Ага Хандын иш-аракеттери

Ислам дүйнөсүндө туура эмес деп кабыл алынган исмаилилик агымынын Низарийе бутагы биздин өлкөдө 1992-жылдан бери иш жүргүзүп жатканын көрүүгө болот. Бул топтун ишмердүүлүгү Кыргызстанда Ага Хандын ишмердүүлүгү катары белгилүү. Алар Тажикстандын Тоолуу Бадахшан аймагындагы исмаилиттерге жардам берүү үчүн 1994-жылы Кыргызстандын Ош шаарында база ачышкан. Анткени ал кезде Тажикстанда жарандык согуш жүрүп жаткандыктан, алар ал жерде түз иш алып барууга жана Тоолу-Бадахшандагы исмаилиттерге жардам берүүгө мүмкүнчүлүктөрү жок болчу. Муну мүмкүнчүлүк катары пайдаланып, Кыргызстандын демократиялык түзүлүшүнөн пайдаланып, Исмаилилер Кыргызстанга отурукташкан. Алар Кыргызстандын эң жогорку

---

²³ <http://www.ca-news.org/news:1171124>. Колдонулган күнү: 25-январь, 2019-жыл.

даражадагы адамдары менен мамиле түзүп, өз ишмердүүлүгүн ыңгайлуу жүргүзө алышкан. Алар Кыргызстанда мектеп, университет жана Кыргызстандагы эң бай банктардын бирин ачышкан.

Исмаилиттердин Кыргызстанда көптөгөн аймактарда ишмердүүлүгү бар. Бул ишмердүүлүк тармактары менен Кыргызстандын ар кайсы катмарындагы адамдарга жетип, саясий, маданий, экономикалык тармактарда өздөрүнүн кызыкчылыктарына ылайык иш алып барышат. Алар Кыргызстандын өнүгүүсү үчүн иштеп жаткандай көрүнгөнү менен, чындыгында өз кызыкчылыгы үчүн иштеп жатканы белгилүү. ²⁴Айрым булактарда бул аракеттердин артында исмаилиттердин Ооганстанда өндүрүлгөн баңги затын Кыргызстан аркылуу ташып жүргөнү айтылат.²⁵

Ага Хандын Кыргызстандагы ишмердүүлүгүн төмөндөгүдөй аталыштар менен санаса болот; Социалдык өнүгүү долбоорлору, Университеттик жана академиялык өнүгүү программасы, Илимий изилдөө долбоорлору, Кесиптик

---

²⁴ <https://cabar.asia/ru/konflikt-v-universitete-tsentralnoj-azii-razbiratelstvo-bez-vidimyh-rezultatov/>

²⁵ Савченко Николай Иванович, «Ассасины и Американск о - [Афганский Наркобизнес](#)», *Русский Мир*, 04.10. Колдонулган күнү: 08 July 2019; <http://www.antidrugfront.ru/publications/aga-khan.html> Колдонулган күнү: 2019-жыл 8-июль.

окутуу, Коомдук илимдер, Мектепке чейинки билим берүү, Тоо-кен өнөр жайы, Саламаттыкты сактоо, Банк иши, Экономикалык өнүгүү жана Маданият боюнча Ага Хан долбоорлору.²⁶

Ага Хан 2015-жылдын 2-5-ноябрында Кыргызстанга келген. Келээри менен ал ошол мезгилдеги президент баш болгон жогорку деңгээлдеги жетекчилер менен жолугушуп, өз ара жолугушуулар өткөрүлдү. Ага Хандын Кыргызстанга жасаган бул сапарынан кийин дароо эле дүйнөнүн ар кайсы булуң-бурчунда фонддору бар америкалык ишкер Жорж Сорос ошол учурдагы президентке, Ага Хандын бардык иш-чараларына өнөктөш экенин жана ага колдоо көрсөтөөрүн билдирген.²⁷

Бүгүнкү күндө исмаили агымына кыргыздардан кирбесе да, чарбалык жана социалдык-маданий иш-чаралардын алкагында алар менен кызматташууда.

Християн багытындагы диний топтор жана миссионердик иш-аракеттер

Кыргызстандын демократиялык түзүлүшкө ээ болушу жана Борбордук Азиядагы башка өлкөлөргө салыштырмалуу

---

²⁶ Мурзараимов Бақыт, *Эгемендүүлүктөн кийин Кыргызстандагы диний абал*, Бишкек 2018, 79-80.

²⁷ <http://www.gazeta.kg/12722-news.html>. Колдонулган күнү: 25-январь, 2019-жыл.

диний ишенимге карата либералдуу мамилеси өлкөгө көптөгөн батыштык миссионердик топтордун киришин шарттады. Айрыкча 1992-жылдан баштап протестанттык багыттагы миссионердик топтордун Кыргызстанга агылып келе баштаганы байкалган. Христиандыкты катуу үгүттөй баштаган бул миссионердик топтор кыска убакыттын ичинде Кыргызстандын ар кайсы аймактарында өз бөлүмдөрүн ачышкан.

Кыргызстанда миссионердик ишмердүүлүк менен алектенген чоң-кичи топтордун саны 1996-жылдын маалыматтары боюнча 200дөн ашса²⁸, 2001-2002-жылдардын маалыматтары боюнча 1212ге жеткен. Бул сандын 839у христианчылыктын түрдүү секталарына таандык топтордон турган.²⁹ 1996-жылдан кийин бул топтордун көбөйүшүнө диний топторду 1996-жылдын 14-ноябрында расмий каттоодон өткөрүү милдети себеп болгон. Бул Мыйзамга ылайык: *«Кайсыл топко, уюмга кирбесин, 18 жашка толгон Кыргызстандын он жараны мамлекет тарабынан расмий каттоодон өткөн болсо бул каттоонун натыйжасында алар иш жүргүзүүгө укуктуу*

---

²⁸ Азамат Абдибеков, «Калктан чыккан кайыр диндер», Аалам, (сентябрь 1997), 5.

²⁹ Жолдошбек Зарлыкбеков, «Кыргызстан канча кудайга сыйынасын», Агым 01. 03. 02, 6.

болушкан.»³⁰ Миссионердик топтор мамлекет тарабынан сунушталган мындай мүмкүнчүлүктөн пайдаланып, он кишиден турган топторду таап, өз иштерин мыйзамдаштырууга аракет кылышкан. Булар өзгөчө Америка, Германия, Англия, Франция жана Кореядан келген миссионердик топтор болгон. Бул миссионердик топтор өз ишмердүүлүгүн жогорудагы берененин негизинде формалдуу кылып, ыңгайлуу иш-аракет кыла алышкан.³¹ Төмөндө кээ бир ушундай миссионердик топтор жана алардын иш-аракеттери каралат.

Баптисттер

Баптисттер Кыргызстанга Экинчи дүйнөлүк согушта орустар тарабынан туткунга алынган немистер жана Балтика боюндагы мамлекеттерден Борбор Азияга көчүрүлгөн качкындар аркылуу келишкен. Совет доорунда да өздөрүнүн ишенимдерин тымызын уланта беришсе да, Кыргызстанда отурукташып калган немис тектүү баптисттер ошол мезгилде эле Библияны кыргыз тилине которо башташкан. Союз тарагандан пайдаланган баптисттер Ыйык Китептин бул котормосун Швейцарияга жөнөтүп, ошол жактан басып

---

³⁰ Өмүрзак Мамаюсупов, «Справочник», Дин комиссиясынын журналы, 14. 11. (1996), 1.

³¹ Зарлыкбеков, «Кыргызстан...», 6.

чыгарып, 1992-жылы Кыргызстанга алып келип, бекер таркатышкан.

Баптисттер кыргыз элинин социалдык жана экономикалык жактан кыйналган бөлүгүнө акчалай жардам көрсөтүү менен өз ишмердүүлүгүн улантышкан. Бул жагынан өзгөчө батыштык миссионерлердин ишмердүүлүгү биринчи орунда турат. Кыргызстанда социалдык-маданий тармакка ири суммадагы каражатты жумшап, элди өзүнө тартуу аракетин көрүлгөн. Айрыкча алардын ишмердүүлүгү каржы маселесинен кыйналып, оокат кылган үй-бүлөлөргө, жесирлерге жана жетимдерге багытталган.

Баптисттердин Ыйса Христос чиркөөсү тобу менен биргеликте чыгарган «Сенин жолун» гезити кыргыз жана орус тилдеринде чыгат. Газетанын ар бир саны Ыйса: «Адам жалгыз нан менен эмес, Кудайдын сөзү менен жашайт»,— деген.³² деген сөз менен башталат. Брошюралардагы жана китептердегидей эле, гезитте аз Ыйса жөнүндө айтып жатат. Мындан тышкары гезитте жаңы келгендер, алардын бул динге болгон көз караштары, өз ара өткөргөн жолугушуулары, чет мамлекеттердеги христиан диндештеринин каалоо-тилектери,

---

³² Матай, 4/4.

илимий өнүгүүлөр, ар кандай эмоцияга алдырып жиберген окуялар көп айтылат. Мындан тышкары, Христиандыктын эң кемчиликсиз дин экендиги, элчилердин Христианчылык үчүн кылган иштери жана алар тарткан куугунтуктар тууралуу аңгемелер жана окуялар эмоционалдык түрдө баяндалат. Баптисттер 2001-жылы ноябрда Бишкекте Библия котормочуларынын жыйынын өткөрүп, кыргыз христиандарынын ишенимин чагылдырган, «Сенин жолуң» гезитин коштоп жүргөн «Сүйүнчү» гезитин чыгаруу маселесин көтөрүшкөн. Алар гезитке диний гана эмес, дүйнөлүк маселелерди да жарыялоону максат кылышкан.³³ Бирок алар бул максаттары негедир ишке ашкан эмес. Анын ордуна 1997-жылы чыга баштаган «Үмүт Нуру» журналын чыгарууну улантышкан. Алар көптөгөн китептерди жана брошюраларды басып чыгарышат. Алар христиан динин жайылтуу үчүн бардык басылмаларын элге бекер таркатышат.

Жахабанын күбөлөрү

Кыргызстандагы эң активдүү топтордун бири — Жахабанын Күбөлөрү болуп эсептелет. Алар расмий жана бейрасмий түрдө өз ишмердүүлүгүн жүргүзүшөт.

---

³³ Жаныбек Жанызак, “Кыргыздын баласы өз аялынан башкага импотент болгону дурус”, *Кушкабар*, 11. 01, 1.

Кыргызстандын дээрлик бардык ири шаарларында алардын борборлору бар. Кыргызстанда Жахабанын Күбөлөрүнүн жалпысынан 51 филиалы бар. Бул борборлор аркылуу алар ишмердүүлүгүн жүргүзүшөт. Жахабанын Күбөлөрү адамдарды аудитория катары айырмалашпайт. Алар кимге жолукса ошого көңүл бурушат. Көбүнчө иш-аракеттерин классикалык ыкмалары менен, б.а. үймө-үй кыдырып ишке ашырышат. Алар жолуккан адамдарга брошюраларды, журналдарды, кээде Ыйык Китепти таратышат. Журнал катары көбүнчө “Күзөтчү мунарасы”, “Ойгон” деген журналдарды таратышат.

Жахабанын Күбөлөрү Кыргызстанда ижарага алган залдарын же куруп жаткан имараттарын сыйынуучу жайга айлантип, аны «Падышалык залы» деп аташат. Алар жуманын белгилүү күндөрүндө Падышалык залдарына чогулуп, ырым-жырымдарды өткөрүшөт. Бул ырым-жырымдарда алар ырларды ырдоо менен сыйынышат. Сыйынуудан кийин алар дүйнөнүн ар кайсы өлкөлөрүнөн келген Жахабанын Күбөлөрүнүн куттуктоолорун бири-бирине жеткиришет. Ошентип, алар дүйнөнүн бардык жеринде бар экенин, бир тууган экенин билдирүүгө аракет кылышат. Кыргызстанда Жахабанын

Күбөлөрүнүн саны үч миңден беш миңге чейин экени айтылып келет. Кыргыздар көбүнчө аларга терс көз карашта.

Адвентисттер

Кыргызстанда адвентисттердин жыйырмадан ашык филиалы бар. Адвентисттер өздөрүнүн чиркөөлөрүндө жана өздөрү каалаган жерде диний үгүт иштерин жүргүзүшөт. Бирок алар өздөрүнүн иш чөйрөсү катары ооруканаларга көбүрөөк көңүл бурушат. Оорулууларга кам көрүү, аларга бекер дары-дармек таратуу, керек болгондо жеке оорукана ачуу алардын миссионердик ишмердигинде колдонгон негизги ыкмаларына кирет. Алардын Бишкекте тиш ооруларын дарылай турган жеке ооруканасы бар. Адвентисттер, ошондой эле тамак-аш азыктарын өндүрүү менен алектенет. Өндүргөн тамак-аш азыктарын сатуудан тышкары, карылар жана жетим балдардын үйү сыяктуу жайларга бекер таркатышат.

Кыргызстанда иш алып барган адвентисттер дүйнөнүн ар кайсы өлкөлөрүндөгү адвентисттер менен да байланышта болушат. Кыргызстанга дүйнөнүн ар кайсы өлкөлөрүнөн адвентисттер келип, бул жерде адвентисттер менен ар кандай темада тренинг өткөрүшөт. Мисалы, 2018-жылы Бишкекте адвентисттер ачкан “Чиркөө лидерлиги” мектебине Европадан

жана Россиядан миссионерлер келип, адвентизм окуулары, окутуу искусствосу, чиркөөнү башкаруу жана чиркөөнү уюштуруу боюнча тренинг өткөрүштү.³⁴

Ыйса Христос чиркөөсү

Иса Христос чиркөөсү христиан тарыхында пайда болгон жаңы топтордун бири катары белгилүү. Бул топ Америкада пайда болгон пятидесятниктерден бөлүнүп чыккандыгы тууралуу маалымат булактарында айтылат. Бирок бул топтун пайда болушу тууралуу так тарыхый маалымат жок.³⁵ Кыргызстанда белгилүү болгондой, бул топ өзүнө Данияр Таалаев деген кыргыз лакап ат койгон америкалыктын идеологиясына негизделген. Таалаевдин айтымында, иудаизм жана христиан дини исламдан үстөм болушу керек. Аз. Мухаммед мусулмандардын Инжилди үйрөнүүсүн талап кылат жана Куран Инжилди үйрөнүү үчүн мусулмандарга жөнөтүлгөн.³⁶ Анын Кыргызстандагы ишмердүүлүгүнө АКШда билим алган орус улутундагы Вася Кузин жардам берет. Вася Кузин учурда Кыргызстанда топту жетектейт. Вася Кузин өзүнүн насааттарынын биринде: «Кыргыздар акыр-аягына чейин

---

³⁴ <https://esd.adventist.org/2018/04/26/v-bishkeke-otkryilas-shkola-tserkovnogo-liderstva>, Колдонулган күнү: 12. июль 2019.

³⁵ Писманика Матфей, *Религия в истории и культуре*, Москва 1998, 246.

³⁶ Данияр Таалаев, *Куран жана Библия*, (кол брошюра), 2.

Кудайдын каргышына калат. Ошондуктан жугуштуу оорулар менен оорушат. Мындан чыгуунун жалгыз жолу – Ыйса Христос чиркөөсүнө келип кошулуу». деп айткандыгы маалым.³⁷ Кыргызстанда бул топтун эки жыйналышы бар, бири орусча, экинчиси кыргызча сүйлөшөт. Топтун Кыргызстандын ар кайсы аймактарында 18 расмий чиркөө жана 7 бейрасмий чиркөөсү бар. Алардын көбү Кыргызстандын түндүк аймагында. Кыргызстандагы орус православ чиркөөлөрүнүн биринде иштеген епископтун маалыматына караганда, «Бул топ кыргыздар үчүн эле эмес, бардык христиандар үчүн коркунучтуу. Кыязы, алардын артында АКШнын ФБРи турат. Алар христиандыктын атынан адамдарды жана үй-бүлөлөрдү жок кылуу үчүн иш-аракет кылышат. Чыныгы христианчылык буга жол бербейт», дейт ал. Епископтун айткандарын ырастап, кыргыз басма сөзүндө “Ыйса Христос чиркөөсү үй-бүлөлөрдү талкалап, кыйраткан зыяндуу агымдардын алдыңкыларынын бири” деп баяндама берген.³⁸

Кыргызстандагы миссионерлер тууралуу жогоруда келтирилген маалымат төмөнкүдөй суроону ойго салат: Кыргыз элинин миссионерлерге карата мамилеси кандай? Бул суроого

---

³⁷ Караңыз, Абдинасирова, 5.

³⁸ Данияр Карбазов, “Көтүрүм уйга шаа мүйүздүн кереги эмне”, Агым 14. 06. (2002), 6.

өзүнүн улуттук жана диний өзгөчөлүгүнө берилген Кыргызстандын жарандары миссионерлердин кыймылдарына каршы чоң каршылыктарды көрсөткөндүгү да маалым. Маалым болгондой, миссионердик топтор менен дааватчылардын ортосунда маал-маалы менен чоң мушташ болуп келген. Белгилүү болгондой, Кыргызстандын айрым айылдарында мусулман өкүлдөрү менен мындай миссионердик топторго кошулган адамдардын ортосунда чыр-чатактар чыгып, сөөктөрүн кыргыз көрүстөндөрүнө коюуга уруксат беришкен эмес. Миссионерлерге кошулган жарандар сөөктөрүн мусулман көрүстөнүнө койгону менен, аларды мусулман кыргыздар алып чыгып, башка жерге көмүүнү талап кылган деген маанайдагы маалыматтар гезиттерде көп жолу жарыяланган. Ошондой эле айрым айылдарда христиан динин кабыл алган жарандарды эл айылдан чыгарып салганы да белгилүү.

Элдин мындай реакцияларына каршы христиан миссионерлери иш-аракеттерин ыңгайлуу улантуу үчүн өз укуктарын издөөгө аракет кылышкан. Бул боюнча айрым миссионерлер берген маалыматка караганда, алар мамлекеттик органдарга, ЕККУга (*Европадагы коопсуздук жана кызматташтык уюму*) жана башка уюмдарга даттануу каты менен

кайрылышкан. Бул тиркемелер жалпысынан алар үчүн жагымдуу чөйрөнү даярдоого жана алардын иш-аракеттерине мүмкүндүк берген.

Бүгүнкү күндө Кыргызстанда аталган миссионердик топтордун ишмердүүлүгүнө каршы эл арасында олуттуу реакциялар болуп жаткандыгы байкалууда.

Башка диндер жана жамааттары

Кыргызстанда ислам жана христианчылыктан тышкары иудаизм жана буддизм сыяктуу диндер менен катар индуизмдин сектасы болгон кришнаизм дагы иш-аракеттерди жүргүзүп келет. Кыргызстанда жөөттөрдүн, буддисттердин жана кришнаисттердин саны жокко эсе болгону менен аз болсо да, диндик иштер менен алектенип жатканы белгилүү. Төмөндө аталган диндердин жана топтордун Кыргызстандагы ишмердүүлүгү кскача иликтенмекчи.

Иудаизм

Иудейлер же еврейлер калк арасында жөөт деген ат менен маалым. Борбордук Азиядагы жөөттөр үч топко бөлүнөт. Булар Бухара жөөттөрү, Европадан сүргүнгө айдалган ашкеназиялык жөөттөр жана Каспий аймагынан көчүп келген караим жөөттөрү. Кыргызстанга биринчи жолу XV. Кылымдын аягында Бухарадан Бухара жөөттөрү келе баштаган. 1860-1870-жылдары

Кыргызстандын падышалык Россия менен мамилеси күчөгөндөн кийин Кыргызстанга европа тектүү ашкеназиялык жөөттөр отурукташа баштаган. Кыргызстандагы жөөттөрдүн жалпы саны 1940-жылдарга чейин 300дүн тегерегинде болсо, Экинчи дүйнөлүк согуштун башталышы менен бул сан 1000ден ашкан. 1960-жылдары бул сан 9000ге жакындаган.³⁹ 2014-жылдын маалыматы боюнча бул сан 1500 адамга азайган. Себеби жөөттөрдүн көбү Израилге эгемендик алгандан кийин көчүп кетишкен.

Кыргызстанга келип отурукташкан жөөттөр 1989-жылы Маданият министрлигине караштуу “Менора” аттуу жөөт маданий союзун түзүшкөн. Эгемендүүлүк алгандан кийин биринчи жөөт орто мектеби 1994-жылы ачылган. 1996-жылдан тартып орус тилиндеги «Мааян» деген еврей гезиттери чыга баштаган. 1997-жылы Кыргыз-Орус Славян университетинде еврей маданий борбору түзүлгөн. Мындан тышкары, Бишкекте жана Кара Балта шаарында Иерусалимде «Эш Ха Тора» деп аталган диний уюмдун бөлүмдөрү ачылган.⁴⁰ Учурда

---

³⁹ <http://mytashkent.uz/2013/11/30/evrejskie-obsbhiny-i-sinagogi-tashkent-bishkek/> Кирүү күнү: 25-январь, 2019.

⁴⁰ <http://mytashkent.uz/2013/11/30/evrejskie-obsbhiny-i-sinagogi-tashkent-bishkek/> Кирүү күнү: 25-январь, 2019-ж.

Кыргызстанда еврейлердин саны азайып бараткандыктан бир гана синагога бар.

Жөөттөр Кыргызстанда жашап турган мезгилде мамлекетте маанилүү кызматтарды да ээлеген. Маселен, Б. Шапиро деген еврей Кыргызстандын эпидемиологиялык кызматына бир топ убакыт жетекчилик кылган.⁴¹ Ошондой эле Л.Пожаров, Е.Якир жана Ю.Гантман аттуу еврейлер Кыргызстандын саламаттыкты сактоо министринин орун басарлары болуп иштеген. 1993-1994-жылдары Ян Фишер Кыргызстандын эгемендүүлүк алгандан кийинки биринчи премьер-министри болгон.

Буддисттер

Буддисттер болжол менен IV. кылымдарда Жибек жолу аркылуу Кыргызстандын аймагына кирип келгени айтылат. Ал кездеги жергиликтүү калк буддизмди толук кабыл албаса да, сырттан келген жана көчмөн түрк уруулары деп эсептелген кээ бир алтайлык жана хакастык буддисттер кийин Кыргызстандын Түндүк аймагындагы бир нече жерге өздөрүнө чакан храм куруп, жана Будданын бир нече сүрөттөрү жана статуялары калтырылган. 2010-жылы VIII- IX. кылымдарга таандык

---

⁴¹ Эпидемиялык изилдөө кызматтарында.

Будданын эки метрлик айкелинин пайдубалы табылган. Мындан башка Кыргызстанда буддисттер тууралуу олуттуу маалымат деле жок.⁴²

Эгемендүүлүк алгандан кийин 1995-жылы Бишкектин чыгыш тарабындагы тоолу Маевка айылында жергиликтүү корейлерге социалдык жана маданий жактан жардам берүү үчүн келген түштүк корейлыктар тарабынан буддисттердин «Чам-Сен» монастыры ачылган. Бул монастырдагы иш-аракеттерди түштүк корейлыктар демилгелеген. Учурда монастырда жапон буддисттери түштүк корейлыктар менен биргелешип иш алып барышат.

Чам - Сен монастырын корей улутундагы кыргыз жараны башкарат. Анын берген маалыматына караганда, монастыр эки тармакка бөлүнгөн. Бири жапондор башкарган “Ниттерен” багыты, экинчиси Тибетке тиешелүү “Карма Кагю” деп аталган багыт. Алардын жалпы саны 200гө жакын. Монастырдын жетекчиси Олег Цой берген дагы бир маалыматка караганда, Кыргызстандагы бул монастыр башка диндерге караганда бахаилер менен көбүрөөк кызматташат.

---

⁴² http://www.buddhism.kg/?page_id=109 Колдонулган күнү: 25-январь, 2019-жыл.

Кришнаиттер

Кыргызстанга эгемендүүлүктүн алгачкы күндөрүнөн тарта индуизмдин сектасы болгон кришнаизм келе баштаган. Кришнаиттер 1995-жылы Юстиция министрлигинен расмий каттоодон өткөн. Ал кезде 300гө жакын адам болгон.⁴³ Бул уюмдун өкүлдөрүнүн көпчүлүгү Кыргызстанда жашаган ар улуттун өкүлдөрү болгон. Алардын арасында кыргыздар да бар. Кришнаиттер сектанын негиздөөчүсү Бхактиведанта Свами Прабхубаданын жолу менен жүрүшөт. Бхактивидентандын жолун жолдогондор 1961-жылы Калькуттада «Кришнанын эл аралык уюмун» түзүшкөн. Уюмдун дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүндө өкүлдөрү бар. Кыргызстанда да кришнаиттердин бир борбору бар. Кыргызстандагы борбордун кээ бир иштөө принциптери бар, алар кришнаизмди жайылтууга бел байлашкан. Булар; Кришнаизмге катышкан мүчөлөрүнүн руханий өнүгүүсүнө көмөктөшүү, Веда маданиятын жайылтуу, Санартанага, башкача айтканда, Ыйык Кудайга жамааттык ыр ырдоо, Веда насаатын жарыялоо, б.а. окумуштуулардын арасында ведалык билимди кеңейтүү боюнча илимий иш-

---

⁴³ Бакит Малтабаров, *Кыргызстандагы дин жана коомдук-саясий абал*, Бишкек: 2002, 148.

чараларга катышуу; Эл арасында диний майрамдарды белгилөө боюнча иштерди алып барышат.⁴⁴

Кришначылар Кыргызстанда жыл сайын 12-апрелде “Рамнавами” майрамын белгилешет. Бул майрамга жакын аймактагы кришнаиттер бир үйгө чогулуп, абдан чоң дасторкон даярдашкандан кийин, кудайларга ар кандай ырларды ырдашат. Майрамдан кийин баарына тамак таратышат. Рамнавами фестивалы Кудай Вишнунун Рама же Рамайна деп аталган адам кейпинде жерге түшүшүнүн урматына өткөрүлөт.⁴⁵

---

⁴⁴ Өмүрзак Мамаюсупов, «Справочник», *Дин комиссиясынын журналы*, Бишкек 1996, 70.

⁴⁵ <http://www.time.kg/vremya-very/291-prazdnik-ramnavami-v-bishkeke-kak-i-vo-vsem-mire-aktivno-otmechalsya-krishnaidami-12-aprelya.html> Кирилген: 25-январь, 2019 .

Корутунду

Көп убакыт атеизмдин кысымында болгон кыргыздар эгемендүүлүккө ээ болгондон кийин эле материалдык да, руханий жактан да изденүүгө киришкен. Буга чейин Орусияга бардык жагынан көз каранды болгон кыргыздар, экономикалык жактан да Орусияга көз каранды болгон. Союз тарашы менен бул байланыш үзүлүп, Кыргызстан экономикалык, маданий жана идеологиялык жактан боштукта калды. Натыйжада материалдык да, руханий жактан да боштукта калган кыргыз эли изденүүгө өттү.

Эгемендүүлүк алгандан кийинки мезгилде көптөгөн элдердин арасынан бакшы, төлгөчүлөр деген адамдар чыкканы байкалат. Ал тургай төлгөчүлөргө барып, алардан динди үйрөнүшкөн дегендер да бар. Ал эми кыргыздарда байыркы түшүнүк боюнча бир аз арабча билген адам аалым катары көрүлүп, урмат-сыйга ээ болгон. Мына ушундай түшүнүктүн натыйжасында 1991-93-жылдары араб мамлекеттеринен келген ар бир араб чыныгы мусулман жана чыныгы аалым катары көрүлүп, элдин чоң бөлүгү аларга ишенишкен. Ошол учурда кыргыздарга ваххабизм, салафизм жана хизбут-тахрир сыяктуу ашынган диний агымдар кирип келгени байкалган. Буга катар

эле ошол жылдары батыштан келген миссионерлердин Кыргызстанга агылып, активдүү түрдө миссионердик ишмердүүлүк менен алектенген мезгили болгон.

Кыргызстан эгемендик алгандан кийин Кыргызстанга келип, өздөрүнүн диний түшүнүгүн жана жашоо образын жайылтууга аракет кылган исламдык диний топтор, өзгөчө протестанттык багыттагы диний топтор Кыргызстандагы дин жана ишеним эркиндигине берилген укуктан толук пайдаланышты. Бул топтордун ханафий-матуридий көз карашындагы кыргыздарга тийгизген таасирлери өзүнчө изилдөөнү талап кылат. Бирок акыркы мезгилде өлкөдө теология факультеттери менен медреселердин көбөйүшү кыргыз элинин диний билим деңгээлинин жогорулашына алып келди. Бул табигый түрдө элди зыяндуу агымдарга карата этияттык менен иш алып барууга, жакшы нукка бурууга түрткү болду.

Адабияттар

- Абдибеков, А. (1997). *Калктан чыккан кайыр диндер.*
- Абдылдаев, М. (2004). *Дин таануу боюнча окуу куралы.*
- Абдылдаев, М. (2013). *Деструктивные и новые религиозные течения и организации, действующие на территории Кыргызстана.*
- Абрамзон, С. (1999). *Кыргыз жана кыргыз тарыхы боюнча тандалма эмгектер.*
- Айдар, Х. (2009). *Кыргызстандагы диний өнүгүү.*
- Бабаджанов, Б. (2001). *О Деятельности Хизбут Тахрир в Узбекистане. Взгляд Изнутри (Өзбекстандагы Хизбут-Тахрир уюмунун ишмердүүлүгү. Постсоветтик өлкөлөрдөгү ислам: ички көрүнүш).*
- Бүйүккара, М. (2015). *Заманбап Ислам кыймылдары. Стамбул: Классикалык басылмалар.*
- Жанызак, Ж. (2001). *Кыргыздын баласы өз аялынан башкага импотент болгону дурус.*
- Жанызак, Ж. (2001). *Ыйса Христос Теңир тоодон кеп салат.*
- Зарлыкбеков, Ж. (2002). *Кыргызстан Канча Кудайга сыйынасын.*
- Зозула, М. (2014). *Созданна рабочая группа по реформа госполитики в религиозной сфере.*
- Карбазов, Д. (2002). *Көтүрүм уйга шаа мүйүздүн кереги эмне.*
- Князев, А. (2001). *Программа Партии Хизбут-Тахрир» Афганский Конфликт и Радикальный Ислам в Центральной Азии Сборник Документов и Материалов «Программасы Хизбут-Тахрир»*

*Афган конфликти жана Борбордук Азиядагы радикалдык ислам.
Документтер жана материалдар.*

Князев, А. (2005). *Историй Афганской Войн 1990-г.и Превращения Афганистана в Источник Угроз для Центральной Азии, 1990. Ооган согушунун тарыхы жана Афганистан Борбордук Азия үчүн коркунучка айланышы.*

Маликов, К., Усубалиев, Е. (2009). *Мусулманская община Кыргызстан и политический процесс в стране: подходы к горманизации отношений между государством и религией.*

Малтабаров, Б. (2002). *Кыргызстандагы дин жана коомдук-саясий абал.*

Мамаюсупов, Ө. (1996). «Справочник» , *Дин комиссиясынын журналы.*

Мамаюсупов, Ө. (2003). *Вопрасы реигии на переходном период.*

Мамаюсупов, Ө. (2019). *Список Запрешенних религиозных организации (Тьюу салынган экстремисттик диний топтордун тизмеси.*

Молдалиев, О. (2015). *Дин Чөйрөсүндөгү Мамлекеттик Саясат Кана Кыргызстандагы негизги диний агымдар.*

Мурзараимов, Б. (2006). *Кыргызстандагы миссионердик кыймылдар, Академиялык перспектива Эл аралык референттик коомдук илимдер журналы.*

Мурзараимов, Б. (2018). *Эгемендүүлүкт өн кийин Кыргызстандагы диний абал*

- Орозалиева, Ч. (2010). *Кыргызстан менен Түркия Республикасынын Конституцияларындагы адам укуктарынын салыштырмалуу корголушу. Доктордук диссертация, Гази университети.*
- Пай, С. (2008). *Миссионерлердин колундагы өлкө: Кыргызстан”, Улудаг университетинин теология факультетинин журналы.*
- Писманика, М. (1998). *Религия в истории и культуре.*
- Савченко, Н. (2016). *Ассасины и Американско - Афганский наркобизнес.*
- Сарманбетов, А. (2009). *Таасыри күчтүү табып.*
- Таалаев, Д. (?) *Куран кана Библия.*
- Хакназаров, Ж. (2019). *Таблиг Жаматынын Кыргызстандагы ишмердүүлүгү, Магистрдик диссертация, КТМУ Коомдук илимдер институту.*
- Чапжыюглу, И. (2018). *Кыргызстандагы диний жашоо: социалдык-маданий жана теологиялык көз караш”, Эл аралык Али б. Осман аль-Уши симпозиумунун материалдары.*
- Челенк, М., Улукбек, К. (2019) *Таблиги Жамаат жана анын Кыргызстандагы ишмердүүлүгү, TESAM журналы.*
- Эршахин, С. (1999). *Кыргыздар жана Ислам.*

Электрондук Маалыматтар

<http://mytashkent.uz/2013/11/30/evrejskie-obshhiny-i-sinagogi-tashkent-bishkek/> Колдонулган күнү: 25-январь, 2019-ж.

<http://mytashkent.uz/2013/11/30/evrejskie-obshhiny-i-sinagogi-tashkent-bishkek/> Колдонулган күнү: 25-январь, 2019-ж.

http://turkkyrgyz.com/haber_detay.asp?haberID=937 .

Колдонулган күнү: 25-январь, 2019-жыл.

<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/kirgizistan/2013/09/12/7208/Kirgizistanda-daavaticilar-teblig-cemaati-mensuplari-hareketi> .

Колдонулган күнү: 25-январь, 2019-жыл.

<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/kirgizistan/2013/09/12/7208/Kirgizistanda-daavaticilar-teblig-cemaati-mensuplari-hareketi> .

Колдонулган күнү: 25-январь, 2019-жыл.

http://www.buddhism.kg/?page_id=109 Колдонулган күнү: 25-январь, 2019-жыл.

<http://www.ca-news.org/news:1171124> . Колдонулган күнү: 25-январь, 2019-жыл.

<http://www.gazeta.kg/12722-news.html> . Колдонулган күнү: 25-январь, 2019-жыл.

<http://www.sayasat.kg/kg/mmkda-emne-skipper/24923-te%E0%B9%87ir%C4%8Dilikti-ding-kattoogo-%C3%A8mnege-bolbojt-cathars.html> Колдонулган күнү: 25-январь 2019.

<http://www.time.kg/vremya-very/291-prazdnik-ramnavami-v-bishkeke-kak-i-vo-vsem-mire-aktivno-otmechalsya-krishnaidami-12-aprelya.html> Колдонулган күнү: 25-январь, 2019 .

<http://www.fergananews.com/news/21992> Колдонулган күнү: 25-январь, 2019-жыл.

<https://cabar.asia/ru/konflikt-v-universitete-tsentralnoj-azii-razbiratelstvo-bez-vidimyh-rezultatov/>

http://schelkovo.tv/p_besop-st8-18.php . Колдонулган күнү: 08 July 2019; <http://www.antidrugfront.ru/publications/aga-khan.html> Колдонулган күнү: 2019-жылдын 8-июлунда.

<https://esd.adventist.org/2018/04/26/v-bishkeke-otkryilas-shkolatserkovnogo-liderstva/> Колдонулган күнү: 12. July 2019.